

ITALO SVEVO I PSIHOANALIZA

ITALO SVEVO AND PSYCHOANALYSIS

Sažetak

„Zenova svijest“ je jedan od najparadigmatičnijih slučajeva utjecaja Freudovih koncepcija na jedan roman, unutar okvira koji prevazilazi italijansku književnost, da bi se nametnuo široj sceni evropske kulture dvadesetog stoljeća. Ono što na određenom nivou ujedinjuje formalnu strukturu romana je definitivno psihoanaliza, kojoj se Zeno podvrgao da bi se izliječio, ne skrivajući ipak svoju perpleksnost u pogledu liječenja. Svevo je bio pod Freudovim utjecajem ali i pod utjecajem druge trojice psihoanalitičara. Riječ je o Wilhelmu Stekelu, koji je bio jedan od prvih Freudovih sljedbenika i koji mu je predložio da organizuje sastanke srijedom, zatim Edoardo Weiss i Renè A. Spitz, koji su sa različitom važnošću utjecali na Sveva, a koje je on imao priliku da posjećuje i da upozna. Ali pored utjecaja ove trojice psihoanalitičara na Svevovo remek-djelo, ne može se isključiti ni onaj koji je imao sam Freud. Svevo je dugo vremena čitao psihoanalitička djela i vjerovatno u njegovom romanu postoji veća važnost data psihoanalizi nego što je on sam to htio priznati. Ipak, poznato je da na kraju romana Zeno negira psihoanalitičko liječenje, sistematski objašnjavajući njegova otkrića, lišavajući ih vrijednosti i deformišući ih. Zeno je u potpunosti udesio vlastite bolesti unutar sebe i one mu garantuju parcijalnu, privremenu ravnotežu koja mu se, nakon psihoanalize, čini kao zdravlje.

Ključne riječi: *psihoanaliza, pušenje, snovi, lapsusi, bolest*

Summary

Zeno's conscience is one of the most paradigmatic cases of Freud concepts's influences in one novel, within the frame that goes beyond italian literature, just to reach wider scene of 20th Century European culture. What actually unifies formal structure of the novel in one level, is definitely psychoanalysis, that Zeno went through aiming to be cured, without hiding its perplexity regarding treatment. Svevo was influenced by Freud as well as by other three psychoanalysts: Wilhem Stekel, one of the first Freud's followers, the one who suggested wednesday meetings, Edoardo Weiss and Rene A. Spitz, who influenced Svevo in different important ways and whom he used to visit and got acquainted with. Apart from three aforementioned psychoanalysts, Freud had also influenced Svevo's novels in a

remarkable way. Svevo had read psychoanalytic works for a long time and, exactly to psychoanalysis he dedicated more space in his novels, even though he was not keen to admit it later. However in the end of Zeno's conscience, Svevo denies psychoanalytic treatment, systematically explaining its foundations, depriving it of any values and twisting it. Zeno had completely arranged his own diseases within himself and, they completely provided him with temporary, partial balance, that seemed to him to be the health, after psychoanalysis.

Key words: *psychoanalysis, smoking, dreams, parapraxes, disease.*

Remek-djelo Itala Sveva i jedan od najvažnijih romana evropske književnosti dvadesetog stoljeća, *Zenova svijest*, izlazi iz štampe 1923. godine u ediciji izdavača *Cappelli*. Ovo djelo je jedan od najparadigmatičnijih slučajeva utjecaja Freudovih koncepcija na jedan roman, unutar okvira koji prevazilazi italijansku književnost, da bi se nametnuo široj sceni evropske kulture dvadesetog stoljeća. Zahvaljujući psihoanalizi, stvara se jedna nova slika o čovjeku, kojeg pokreću i blokiraju impulsi koji se ne pojavljuju u njegovoj svijesti, a u kojima on pronalazi bolest i nervozu koje se jasno razlikuju od zdravlja. I stiže se do jednog drugog uznemirujućeg otkrića: buržujско „ja“ – koje je smatrano kompaktnim protagonistom misli i djelovanja, organizatorom jedinstva svijeta – iznenada shvata da ni ono samo ne predstavlja jednu cjelinu, već podijeljenu mnogostrukost koja je u blagom konfliktu i samim tim se i buržujско društvo čini napadnutim ovom neizlječivom krizom identiteta. Svevo čita psihoanalitička djela i pada pod njihov duboki utjecaj, naznačujući ga često u svojim djelima.

Zenova svijest

Ono što na određenom nivou ujedinjuje formalnu strukturu romana je definitivno psihoanaliza, kojoj se Zeno podvrgao da bi se izliječio, ne skrivajući ipak svoju perpleksnost u pogledu liječenja. Uvod doktora S. pokazuje jednu korektnu kliničku perspektivu, naznačujući razloge pacijentove averzije prema njemu, nagovještavajući na tipični slučaj transfera¹ u kojem je sadržano neprijateljstvo upućeno liječniku koji želi

¹ Transfer je proces putem kojeg pacijent poprima distanciran odnos koji mu dozvoljava da obnovi i riješi potisnute konflikte, naročito one dječije, u vezi sa obrazovanjem i porodičnim porijeklom.

pobijediti pacijentov otpor. Ali ne samo to, snažno dovodi u sumnju vjerodostojnost pacijentovog svjedočanstva.

*Kad bi znao kolika bi iznenađenja mogao naći u tumačenju tolikih istina i laži što ih je ovdje nagomilao!*²

Ova liječnikova opaska nam predlaže prvu perspektivu čitanja: Zenove riječi su pune istina i laži i liječnik ih ne želi omalovažiti, niti ih uzeti za istinite, već samo pokazati da je riječ o mješavini laži i istinitih stvari, a sam Zeno piše u posljednjem poglavlju romana da liječnik previše vjeruje njegovim bilješkama. Sa pacijentove tačke gledišta i sa one liječnikove, stranice dnevnika su laži i istine i iz ovoga proizlaze neke posljedice: Zeno je shvatio da je nemoguće razriješiti životne zamršenosti i stoga piše svoja sjećanja ne hajući da li su to istine ili laži, miješajući ih na taj način, da se na kraju ne zna šta je tačno, a šta nije. Marx, Nietzsche, Freud su otkrili nemogućnost otkrivanja istine, *u sigurnosti da materijalni osnovi (ekonomski i institucionalni) podržavaju svaki vid duhovne produkcije,*³ tako da naslućujemo realnost kao trenutačnu mješavinu odnosa snage. Zbog toga se Zeno ne brine jesu li njegova sjećanja tačna ili ne, jer će svakako biti deformisana različitim tumačenjima. Smatra da je alternacija istine neizbježna, budući da je izmišljanje kreacija, ne laž. Realnost romana je predstavljena prikrivenom polivalencijom, koja je precizno određuje, a vanjska, otvorena struktura bogati se apsolutnom mnogostrukošću značenja, pokazujući sliku jedne iskomadane i haotične realnosti koju bi buržujске utopije htjele pokazati dobrom. Počinje jedan novi period u kojem je nesposobnjaković postao „ultračovjek“, ako ima smisla pretpostavka *po kojoj je prvo slovo glavnog lika, Z, upravo ono Zarathustrino.*⁴

Liječnik predlaže Zenu da počne liječenje historijskom analizom svoje sklonosti pušenju, a prva Zenova sjećanja koja su u vezi sa inicijacijom pušenja tiču se niza slika iz djetinjstva koje su nejasne svjedočanstva, o osjećaju nelagode prouzrokovane pušenjem te nedostatku zadovoljstva tim činovima, čemu se dodaje osjećaj krivice što je ukrao svoje prve cigarete od oca. Ali za Zena cigarete predstavljaju čin bunta i on prelazi sa posljednje do posljednje, mijenjajući namjere koje su uvijek osujećene, nastavljajući bez uživanja pušiti, želeći povezati najvažnije događaje svog života za neko odlučujuće svjedočanstvo koje bi bila posljednja cigareta, te na taj način svi događaji postaju važni: studij, godišnjice, historijski datumi i svi služe za

² Svevo, Italo (1982) *Zenova svijest*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, str. 7.

³ Benussi, Cristina (1998) *Scrittori di terra, di mare, di città*, cit., str. 167.

⁴ Benussi, Cristina (2007) *La forma delle forme*, cit., str. 175.

pušenje posljednjih cigareta. Na psihoanalitički način Zeno želi objasniti da je volio cigaretu da bi na nju mogao svaliti krivicu vlastite nesposobnosti. Tema pušenja po svojoj autobiografskoj vrijednosti predstavlja u romanu ne samo tematski prostor u kojem se više nego drugdje susreću stvarnost i fikcija već otkriva i uske veze sa jednom drugom, veoma važnom temom romana – psihoanalizom.

Ključna riječ romana zasigurno je bolest, koja se ovog puta širi na sve i svakog, obuhvata cijeli svijet, postaje dominantnija. A preovladavanje bolesti u romanu je usko povezano sa analitičkom strukturom, jer svaki pokušaj analiziranja zdravlja prelazi u bolest. I sam protagonista, želeći definisati zdravlje, shvata da to nije moguće i objašnjava da – pokušavajući shvatiti zdravlje svoje supruge – ne uspijeva razumjeti zašto ga, dok to čini, pretvara u bolest i pita se *nije li onom zdravlju bilo potrebno liječenje ili uputstvo kako da ozdravi*.⁵ Gubi se tradicionalna razlika između bolesnih i zdravih i nastaju nove kategorije, umišljeni bolesnici i imaginarni zdravi, i shvata se da je cijelo društvo bolesno, a sama bolest postaje opravdanje za sve, te joj se pripisuje svaki neuspjeh.

Svevo, Stekel, Weiss i Spitz

Cijeli je roman prožet Freudovim doktrinama, ali problem koji se postavio za brojne Svevove kritičare bio je da sâm autor u nekim svojim spisima minimalizuje Freudov utjecaj.

Ali postoji nauka koja nam pomaže u izučavanju nas samih. Precizirajmo odmah: psihoanaliza. Ne bojte se da ću vam ja o njoj mnogo pričati. Kažem vam to da bih vas upozorio da ja nemam nikakve veze sa psihoanalizom i dat ću vam dokaz za to. Pročitah Freudove knjige 1908. godine, ako ne griješim. Sada kažu da sam „Senilnost“ i „Zenovu svijest“ napisao pod njegovim utjecajem. Za „Senilnost“ mi je lako odgovoriti. Objavih „Senilnost“ 1898. godine i tada Freud nije postojao, a ako i jest, onda se zvao Charcot. Što se tiče „Zenove svijesti“, dugo vremena sam vjerovao da je dugujem Freudu, ali izgleda da sam se prevario. Polako: u romanu postoje dvije ili tri ideje koje su zaista preuzete od Freuda. Čovjek koji ne prisustvuje sahrani onoga za kojeg je govorio da je njegov prijatelj, a bio je ustvari njegov neprijatelj, jer

⁵ Svevo, Italo (1982) *Zenova svijest*, cit., str. 158.

*greškom ne odlazi na sahranu, frojdovski je sa hrabrošću kojom se hvalim. Drugi koji sanja daleke događaje i u snu ih mijenja u onakve kakve je želio da budu frojdovski je na način na koji bi mogao učiniti bilo koji poznavalac Freuda. Upravo je to paragraf kojim se ne bih hvalio da u njemu nije poneka ideja zbog koje žalim.*⁶

Svevo je bio pod Freudovim utjecajem ali i pod utjecajem druge trojice psihoanalitičara, na prvom mjestu Wilhelma Stekela, koji je bio jedan od prvih Freudovih sljedbenika i koji mu je predložio da organizuje sastanke srijedom, zatim Edoarda Weissa i Renèa A. Spitzza, koji su sa različitom važnošću utjecali na Sveva, a koje je on imao priliku da posjećuje i da upozna. Njegov interes za psihoanalizu umeće se unutar jednog ambijenta u preciznom historijskom trenutku, koji nije neophodno Trst dvadesetih godina, u kojem se razrađuju Freudove ideje usljed prisustva Edoarda Weissa, koji se obrazovao u Freudovoj školi u Beču.

Najjači je utjecaj od trojice naprijed spomenutih psihoanalitičara bio zasigurno onaj Wilhelma Stekela, kojeg je Svevo imao priliku upoznati tokom jednog odmora u Bad Ischlu, učinjenog *po savjetu Edoarda Weissa* 1911. godine.⁷ Iza najeksplicitnijih psihoanalitičkih dijelova romana pojavljuje se Freud posredstvom Stekelovih koncepcija, a Svevo – koga su fascinirale Freudove doktrine – vjerovatno je maksimalno iskoristio poznanstvo sa ovim psihoanalitičarem koji je bio u bliskom kontaktu sa Freudom.

*Završio sam sa psihoanalizom. Pošto sam je uporno primjenjivao šest cijelih mjeseci, gore mi je nego prije. Još nisam otpustio liječnika, ali moja odluka je neopoziva. Jučer sam mu već javio da sam spriječen, a nekoliko dana puštam da me čeka. Da sam siguran da bih mu se mogao smijati, a da se ne naljutim, još bih bio sposoban da ga opet vidim. Ali strahujem da bih ga naposljetku pograbio.*⁸

Ljutit i iznerviran, Zeno želi minimalizirati zaključke svog psihoanalitičara, objašnjavajući da najbolji dokaz da nije bolestan proizlazi iz činjenice da

⁶ Svevo, Italo (1987) *Soggiorno londinese*, cit., str. 886–887.

⁷ Benussi, Cristina (2007) *La forma delle forme*, cit., str. 150.

⁸ Svevo, Italo (1982) *Zenova svijest*, cit., str. 392.

nije izliječen. Dijagnoza njegovog Edipovog kompleksa⁹ je zamijenjena problematikom pušenja i da je uspio shvatiti štetnost pušenja, mnogi od njegovih problema bi nestali. Ali prije svega, ono što je u njemu trebalo sazreti je bila želja da prestane pušiti da bi se takmičio sa ocem. Pridavao je otrovan efekt duhanu, samo zato što ga je htio kazniti. Dan kada definitivno odustaje od psihoanalitičkog liječenja, napušta kuću *pušeci kao Turčin*.¹⁰ Pušenje je njegova najveća opsesija i poprima značaj svega onoga što ga dijeli od savršenog zdravlja, ali i neka vrsta alibija koja mu omogućava da odustane od promjena, te je i stimulans koji pokreće Zenove ispovijesti da bi udovoljio upornom doktoru S.

Tema pušenja ne predstavlja samo jednu od glavnih tačaka romana nego pokazuje i veliku vezu sa psihoanalizom, čineći od romana jedan od najreprezentativnijih Stekelovog utjecaja. Porok pušenja je bila postala jedna od čestih tema diskusija takozvanih „okupljanja srijedom“, koja su se dešavala u Beču u Freudovoj kući, okupljanja grupe koja se viđala kod Freuda i koja će se kasnije transformisati u Psihoanalitičku asocijaciju Beča,¹¹ tako da se može pretpostaviti koliko je Svevo, strastveni i

⁹ Freud je usmjerio svoje studije prema antičkoj mitologiji i etnografiji tog vremena da bi našao komparativni materijal. Koristio je Sofoklovu tragediju *Kralj Edip* da bi istakao, prije svega, kod adolescenata, prisustvo incestuozne želje i u isto vrijeme potrebu njenog otklanjanja. *Edipov kompleks* je opisan kao stanje razvoja i psihoseksualne svijesti.

¹⁰ Svevo, Italo (1982) *Zenova svijest*, cit., str. 402.

¹¹ 28. januara 1903. godine Stekel objavljuje za „Prager Tagblatt“ članak *Rasprava o pušenju* u kojem, poput nekog scenariste, prepričava raspravu koja se odigrala nekoliko mjeseci prije toga u Freudovoj kući u Beču, opisujući atmosferu nekog tajnog društva gdje petorica učesnika diskutuju o pušenju. Nakon opisa atmosfere predstavlja učesnike rasprave, a to su: domaćin Freud, Rudolf Reitler, Alfred Adler, Max Kahane i sam Stekel. Rasprava počinje Kahanovim odbijanjem cigarete koju mu je ponudio Freud pod isprikom da je prestao pušiti jer je shvatio da jasnije misli otkada ne puši, budući da pušenje, usljed zadovoljstva koje proizvodi, stimuliše kreativnost, ali kao i alkohol, uskraćuje jasne vizije. Freud se očigledno ne slaže sa tim objašnjenjem, a sam Stekel podržava svog učitelja, objašnjavajući da je navika pušenja postala rasprostranjena tek u posljednja dva stoljeća, u periodu kada se osjetio značajan porast kreativnosti na svim poljima djelatnosti. A sam Svevo je – mnogo godina prije nego što je osmislio svog književnog junaka koji se bori sa ovisnošću o pušenju – napisao članak *Echi mondani* za „L'Indipendente“ 1890. godine u kojem razmišlja o rasprostranjenom poroku pušenja, objašnjavajući da se on lično ne uspijeva odreći takvog zadovoljstva. Zatim, tvrdi da smatra da je beskorisno čitati najnoviji roman koji je izašao u Francuskoj pod nazivom *Cigareta* jer svi pušači i sami znaju da im pušenje škodi i ne treba im neka knjiga da bi im to objasnila. Autor Jules Claretie za njega nije ništa više ubjedljiv od doktora Bearda, slavnog analitičara svih vrsta neurastenije, koji je nikotinu pripisao osobine podraživača neurastenije. Već u ovom članku Svevo shvata da pušenje može izazvati psihičke smetnje te ne iznenađuje da se, nakon što je upoznao psihoanalizu, poslužio njome kao propalom terapijom protagoniste pri odvikavanju od pušenja.

nepokolebljivi pušač, bio oduševljen činjenicom da je Stekel raspravljao o pušenju. Zeno dodaje i to da je svog liječnika upoznao dok je ovaj, siguran da će uspjeti zbog upotrijebljene sistematičnosti i nepokolebljivosti, držao dijete, a to pokazuje da je stvarni lik kojim se Svevo nadahnuo upoznat na nekom mjestu za liječenje. Stekel u svojoj *Autobiografiji* precizira da je izabrao Bad Ischl, *zdravo termalno mjesto koje je volio sam imperator Francesco Giuseppe*,¹² da bi tamo boravio pola godine, gdje je primao pacijente u ambijentu koji je bio manje formalan od njegove bečke kuće, ali mnogo prijatiji. Tu su još i druga dva detalja koja potvrđuju ovu pretpostavku: Stekel je vrlo brzo sa uspjehom dopunio svoju aktivnost liječnika interniste i psihoanalitičara zanimanjem pisca publiciste i manje-više u godinama susreta sa Svevom otkriva u *Autobiografiji* da ga je *zabrinjavalo debljanje, prouzrokovano sjedilačkim karakterom njegove profesije*.¹³ Vjerovatno se Stekel pojavljuje u trećem poglavlju romana, predstavljajući jednog bogatog gospodina koji se podvrgao gubljenju kila i koji se bavio učenjem i književnošću, a koji je, prema Zenu, bio onaj koji je najbolje razumijevao njegovu bolest.

Drugi dokaz, nevezan za psihoanalizu, ali sugestivan, je da se Stekel, oboljevši od upale pluća, liječio upotrebom pijavica, što se u to doba smatralo zastarjelim načinom, ali koji se pokazao validnim. I upravo u dramatičnoj epizodi romana, u kojoj je ispričana očeva smrt, Zeno se počinje svađati sa doktorom Coprosichem zbog korištenja pijavica u liječenju bolesnika, da bi to postalo temom prvog protagonistovog sna u kojem dolazi do zamjene volje i uloga.

Kada je 1911. godine Svevo upoznao Stekela u Bad Ischlu, bečki psihoanalitičar je bio u svađi sa svojim učiteljem i nekoliko mjeseci poslije toga dolazi do definitivnog raskida između njih dvojice. Postoje dva aspekta u načinu prakticiranja i shvatanja psihoanalize od doktora S., koji su šokirali razne kritičare i naveli ih da vjeruju da se u romanu govori o Stekelu: prvi je činjenica da analitičar navodi pacijenta da piše neku vrstu dnevnika o snovima i asocijacijama, drugi je pedagoška nakana liječenja; dvije stvari koje nisu u skladu sa Freudovim propisima. Za Stekela liječnik nije više pasivni gledalac, već postaje aktivni edukator i usmjerava pacijenta u analizi, a pedagoški cilj je za doktora S. implicitan u dužnosti edukacije koju predlaže analizom, a kojoj se Zeno snažno opire. Drugi problem

¹² Museo Sveviano (2008) *La sfida di Italo Svevo alla psicoanalisi: guarire dalla cura*, di Anna Maria Accerboni Pavanello In a cura di Cepach, Riccardo *Guarire dalla cura. Italo Svevo e i medici*, Stelle Arti Grafiche, Trieste, str. 90.

¹³ Ibid.

obrazovanja na kojem insistira doktor S. je odvikavanje od pušenja, koje je usko povezano sa Edipovim kompleksom i o kojem Zeno ironizira. Nakon što je izbio Prvi svjetski rat, Svevo i Stekel teško da su mogli održati kontakt i nije poznato da li je ovaj drugi ikada imao priliku pročitati *Zenovu svijest*.

I jedan drugi psihoanalitičar je na izvjestan način utjecao na tršćanskog pisca, Edoardo Weiss, o kojem i sam Svevo govori u *Londonskom boravku*, objašnjavajući da ga je u tom periodu posjetio njegov dobar prijatelj doktor Weiss, pitajući ga uznemireno da li je on liječnik psihoanalitičar kojem se u romanu narugao. Bilo je jasno da to nije mogao biti on, jer tokom rata nije praktikovao psihoanalizu u Trstu. Svevo dalje objašnjava kako mu je poklonio svoju knjigu sa posvetom, a doktor mu je obećao *da će je proučiti i napraviti izvještaj o njoj u jednoj reviji psihoanalize u Beču*.¹⁴ Međutim, pri ponovnom susretu liječnik mu objašnjava da nije mogao govoriti o njegovoj knjizi *jer ona sa psihoanalizom nije imala nikakve veze*,¹⁵ na što Svevo ostaje razočaran jer bi bio divan uspjeh da mu je Freud telegrafirao: *Hvala što ste u italijansku estetiku uveli psihoanalizu*.¹⁶

Moguće je da je Weiss spram romana, budući da ga se ticao, razvio reakciju kontratransfernog tipa usljed koje nije shvatio psihoanalitičke komponente romana. Da se i spram nekog romana može biti pod utjecajem neke vrste kontratransfera, vezane za nesvjesne i ne u potpunosti obrađene sukobe, teza je koju brane brojni stručnjaci koji su istraživali utjecaj psihoanalize na književnu kritiku. A aspekt romana koji bi u Weissu prouzrokovao ovakvu reakciju zasigurno nije zlokobni opis lika psihoanalitičara, koliko suštinski konflikt na kojem se temelji roman: nespretna, ali ne i manje pobjednička borba Zena spram očevog lika i njegovih predstavnika, što je isti onaj konflikt koji je bio osnova Weissove mladalačke neuroze. I sam Weiss u svojim spisima objašnjava da dobro poznaje Sveva te da je psihoanaliza ušla u Svevov svijet njegovim posredovanjem, iako Svevo tvrdi da ju je upoznao 1910. godine, to jest prije susreta sa Weissom. Ne bismo željeli ulaziti u razloge neslaganja njihovih tvrdnji, a Weiss je sa druge strane imao veoma važnu ulogu u događanjima Svevove porodice, koji u *Londonskom boravku* nastavlja objašnjavati kako je psihoanalizu upoznao kada je jedan njegov neurotični prijatelj otišao u Beč na liječenje. Psihoanalizirao je tokom dvije godine i vratio se sa liječenja uništen: *abuličan kao i prije, ali sa pogoršanom abulijom od ubjeđenja da on, budući da je takav, ne može*

¹⁴ Svevo, Italo (1987) *Soggiorno londinese*, cit., str. 887–888.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid.

postupati drugačije.¹⁷ Neurotični prijatelj je, ustvari, brat njegove supruge, Bruno Veneziani, homoseksualac, narcisoidan, nedisponibilan na najmanje odricanje pri liječenju, sin jedinac i posljednji izdanak porodice Veneziani.¹⁸ Na savjet doktora Weissa, liječio ga je sam Freud, koji je na kraju izjavio da ne može izliječiti onoga ko to odbija, a uprkos tome Weiss je nastavio da mu pomaže, predlažući mu druge psihoanalitičare. Tridesetih godina obojica sele u Rim, nastavljajući se viđati, nakon čega Bruno odlazi u Ameriku gdje umire od srčanog udara.

Treći psihoanalitičar kojeg je Svevo imao priliku upoznati je Bečanin Renè A. Spitz, koji je često boravio u Trstu gdje se starao o ekonomskim interesima svoje porodice, koja je posjedovala rudnik uglja u Istri. Učenjak Giovanni Palmieri smatra da je Svevov susret sa Stekelom apsolutno irelevantan, pridajući veću vrijednost ulozi Renèa A. Spitz, kojeg identificira sa liječnikom iz *Zenove svijesti*, u kojem prepoznajemo Stekela, što je razumnije jer su se Spitz i Svevo družili dvadesetih godina, a u tom periodu ovaj prvi je imao druge interese i nije prakticirao psihoanalizu i tek je kasnije postao psihoanalitičar.

Svevo i Freud

Ali pored utjecaja ove trojice psihoanalitičara na Svevovo remek-djelo, ne može se isključiti ni onaj koji je imao sam Freud. Svevo je dugo vremena čitao psihoanalitička djela i vjerovatno u njegovom romanu postoji veća važnost data psihoanalizi nego što je on sâm to htio priznati. Njegovo nepovjerenje u terapiju ne podrazumijeva programsko odbijanje tehničkih otkrića, već mu služi kao vodič, a on priznaje vlastiti dug psihoanalizi, tvrdeći da je u romanu uzeo dvije ili tri ideje od Freuda. I čini se da želi reći sve, bez prešutkivanja, a porodični stil te distancirani i pomalo ironični ton potkrepljuju verziju čovjeka koji otkriva male porodične tajne. Ali ako razmotrimo Svevove tvrdnje, shvatamo da se ograničavaju na tri: u romanu

¹⁷ Ivi, str. 889–890.

¹⁸ Postoje i neke zajedničke crte između Brune i Zena, kao što je činjenica da su obojica hemičari koji ne obnašaju svoju profesiju. Zatim, i Bruno Veneziani je bio strastveni pušač, ali je intelektualno bio sposobniji i nadareniji od Zena, naročito u muzici, budući da je bio izvrstan pijanista. Ne treba zaboraviti ni Svevovu simpatiju za svog književnog lika, za kojeg je priznao da se sa njim djelomično identifikovao, a u isto vrijeme je pokazivao i simpatiju i solidarnost spram Brune, koji je stvarao brojne neugodnosti porodici. Povodom pušenja Svevo je 1911. godine u jednom pismu sklopio ugovor sa Brunom da neće pušiti godinu dana, a po ugovoru su jedan drugome trebali isplatiti po 130 kruna ako budu ispoštovali dogovor. A u *Zenovoj svijesti* Zeno sklapa istu vrstu ugovora sa upraviteljem svoje tvrtke, Olivijem.

se nalaze dvije ili tri ideje „preuzete od Freuda“, psihoanalizi se duguje epizoda zamjene sahrane, a „daleki događaji“ se u snu pojavljuju izmijenjeni i izmanipulisani željom. A u suštini ih ima mnogo više, među kojima su očeva smrt, Zenovi somatski odgovori, trostruki prijedlog braka, reinkarnacije očeve figure, sukcesivni i neuspjeli Zenovi revanši i spisak se produžuje i *Svevova garancija nas je već napustila*.¹⁹

Svevo vjerovatno u prvom trenutku nije imao namjeru ubiti Guidu i promijenio je nakanu zbog želje da ne odustane od zamjene sahrane, koja je Freudova ideja par excellence. Treće Svevovo priznanje nas podsjeća na već spomenuti san kada on, na uzglavlju umirućeg oca, protestira protiv upotrebe pijavica, dok Zeno insistira na tome, želeći produžiti očev život na svaki mogući način. San neopozivo otkriva Zena kojem se žuri da vidi ispunjenje svoje želje da vidi oca mrtvog. Shvata jako dobro da san odgovara ispovijedanju krivice i prebacuje odgovornost na san, sakrivajući se u tobožnju nevinost realnosti, u preobraćenu sliku. I jasno je da sve proizlazi iz Freudovih doktrina, prema kojim manipulacija koju izvrši san ima dugo trajanje i ne podrazumijeva naročita saznanja. Osim toga, onirički proizvodi pacijenta su prisutni u romanu, mada ne suviše, i smješteni su naročito u posljednjem poglavlju. Riječ je o ukupno devet snova, napravljenih prema Freudovom modelu, u kojima se razaznaje testirana simbologija, nailazeći na šoljicu, kašiku, prosuto mastilo, kanibalizam, a između njih postoje prepoznatljive veze, ponekad objašnjene od samog Zena i sve skreću pažnju na tekst. Zenovi pokušaji, usmjereni da preuzmu kontrolu nad situacijom i napušteni samo kada nema drugog izlaza, veoma jasno otkrivaju funkciju snova u romanu, a to je prikazivanje Zenove „ne-svjesnosti“, jer to su stvari koje utječu njegovim upravljanjem istinom i neistinom: kroz njih vidimo pozadinu događaja, ne kontinuiranu, niti homogenu, ali takvu koja sistematično protivrječi smislu koji Zeno traži po svaku cijenu, da bi ga dao svojoj priči. Blizu oficijelnog Zenovog portreta otkriva se jedan ilegalni, dvosmisleni i koji predlaže neku drugu priču; dvije slike kao da su suprotstavljene, *kao da je objektiv dva puta uslikao isti fotogram, fiksirajući tek malo različite stavove, a sada ujedinjene u jedno nepoznato i deformisano lice*.²⁰ Svevo snovima otkriva prave motive Zenovih akcija, gesti i riječi.

Uostalom, u romanu se može naći veliki broj zaboravnosti, nesmotrenosti, zaboravljenih i simptomatičkih akcija koje su apsolutno Freudove. Cijeli jedan niz ovih preplavljuje roman, napadajući razne likove, čineći uzaludnim

¹⁹ Lavagetto, Mario (1986) *L'impiegato Schmitz e altri saggi su Svevo*, Giulio Einaudi editore, Torino, str. 49.

²⁰ Ivi, str. 95–96.

njihove napore da naprave kontrolisane i smirene akcije. Roman je pun simptomatičkih akcija: napadnut i nesposoban za odbranu, Zeno izmišlja bolest, a njegovo tijelo mu nudi bogatu zbirku uzoraka istih, naročito grčeve u nogama i rukama. On se služi patnjom pred samim sobom, ali mu se pred drugima čini da je prevaren, jer Freud objašnjava da konverzija ima potrebu za simptomatičkim sažaljenjem, a psihički element se tada pretvara u simptom koji može potpuno prikriti znakove ili sačuvati samo karakter znaka. U ovom drugom slučaju je to naznaka koja upućuje na dvije vrste dodatnih razloga i nikada ne postaje taksativna, a ono što se htjelo sakriti, tada izlazi na svjetlost dana, *kao da je neko zazvonio alarmom*.²¹ Zeno sa užasavanjem shvata da njegovo tijelo govori samo za sebe, jer je postalo autonomno, a on i tada pokušava da prevari njegove poruke stvarajući zvučne ekvivalente, naglašavajući riječima fizičku bol, pokušavajući je sakriti ili izolovati. Tijelo posjeduje nepokolebljivu istinu i, u trenutku kada je saopćava, prikazuje neku vrstu neposlušnosti, buni se protiv Zenovog *plana mistifikacije*²² koji se onda nalazi napušten i sâm sa vlastitim riječima.

Kada govorimo o lapsusima, oni su kao kakva epidemija preplavili ovaj roman, napavši razne likove, zarazivši ih i učinivši uzaludnim njihove napore da se prikažu mirnim i kontrolisanim, a fenomen je tako velik, rasprostranjen i prisutan gotovo na svakoj stranici da bi se o njemu moglo napraviti cijelo istraživanje primjera Freudove doktrine. Da bi razbio mogućnost monotonije, autor se služi različitim varijacijama, povećavajući ili umanjujući *odgovornu svjesnost*²³ svjedoka: uvijek je Zeno taj koji otkriva lapsuse drugih, i tako, kada Guido želi opravdati Adi uposlenje Carmen, objašnjava joj da su imali potrebu za stenografom, na šta Zeno ironizira da Guido čak griješi i spol osobe koja mu je trebala. Ali uloge se nekad i zamijene, a niko kao Zeno, u svijetu koji je opisan njegovim riječima i napravljen na osnovu njegove slike i sličnosti, ne čini tako često najsmješnije gafove kao kada, naprimjer, želi nazdraviti u čast Guide i Ade, ali pod utjecajem alkohola ne prestaje pričati o samome sebi. Epizoda zamjene sahrane je samo kulminacija dugog niza Zenovih lapsusa, a oni su često praćeni sljepilom svjedoka, naročito Auguste. Zaboravljeni se postupci ostvaruju kada nesvjesni utjecaj uspijeva kliznuti pod cenzurom i zasmetati programu svijesti i zasigurno se može dovesti u sumnju sličan princip objašnjavanja, ali problem je drugi: nalazimo se pred piscem koji je pročitao Freuda i koji je ispunio svoj roman, *suviše kontinuirano i sistematično da bi to bilo slučajno*²⁴, lapsusima,

²¹ Ivi, str. 96.

²² Ibid.

²³ Ivi, str. 97.

²⁴ Ivi, str. 100.

simptomatskim akcijama, nepažnjama, greškama. Psihopatologija svakodnevnog života tako se čini repertoarom znakova koje Svevo koristi da bi stvorio prekomjerne informacije, prevazilazeći značenja željena i predviđena od Zenove svijesti: pregažen u ovoj igri izdaja i prevara,²⁵ narator pušta da se nazre volja koja nije homogena niti patološki zaprljana, potkrepljujući je činjenicama.

Ipak, poznato je da na kraju romana Zeno negira psihoanalitičko liječenje, sistematski objašnjavajući njegova otkrića, lišavajući ih vrijednosti i deformišući ih. On je u potpunosti podesio vlastite bolesti unutar sebe, na način da mu one garantuju parcijalnu, privremenu ravnotežu, koja mu se, nakon psihoanalize, čini kao zdravlje. Odustao je od razmišljanja o njoj i prihvatio vlastitu sliku nakon što ju je zagladio i prečistio sa velikom brižljivošću: *sa lakomošću crva, on se sakrio u koru i uspio je tu ostvariti zainteresiranu tišinu.*²⁶ Bolest, koja sprečava Zena da se u potpunosti poistovjeti sa buržujkim svijetom, naglašava neosnovanost tobožnjeg zdravlja drugih koji žive potpuno zadovoljni, nesalomljivi u svojoj sigurnosti, a Zeno je u svojoj nesavršenosti nesposobnjakovića nemiran i raspoloživ za promjene, za istraživanje najrazličitijih oblika života, dok su zdravi kristalizirani u jednom krutom i nepromjenjivom obliku. On shvata da je život kontaminiran do korijena, budući da nauka sprečava prirodnu selekciju, čineći Zemlju prenaseljenom. Darwinov zakon o prirodnoj selekciji funkcioniše još samo za životinje, s obzirom da je čovjek zamijenio prirodu, praveći selekciju u kojoj preživljavaju najgori primjerci, koji su dovoljno snažni da zamijene druge: čovjek proizvodi sprave koje stvaraju bolest.

Literatura

1. Benussi, Cristina (2007) *La forma delle forme*, Edizioni EUT, Trieste.
2. Benussi, Cristina (1998) *Scrittori di terra, di mare, di città*, Nuova pratica editrice, Milano.
3. Freud, Sigmund (1976) *Considerazioni attuali sulla guerra e la morte*, Boringhieri, Torino.
4. Freud, Sigmund (1980) *Introduzione alla psicoanalisi*, Boringhieri, Torino.
5. Freud, Sigmund (2006) *L'interpretazione dei sogni*, Boringhieri, Torino.
6. Lavagetto, Mario (1986) *L'impiegato Schmitz e altri saggi su Svevo*, Giulio Einaudi editore, Torino.

²⁵ Ivi, str. 101.

²⁶ Ivi, str. 63.

7. Museo Sveviano (2008) *La sfida di Italo Svevo alla psicoanalisi: guarire dalla cura*, di Anna Maria Accerboni Pavanello In a cura di Cepach, Riccardo *Guarire dalla cura. Italo Svevo e i medici*, Stelle Arti Grafiche, Trieste.
8. Svevo, Italo (1982) *Zenova svijest*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb.
9. Svevo, Italo (1987) *Soggiorno londinese*, in *Tutte le opere*, Giulio Einaudi editore, Torino.
10. Svevo, Italo (2002) *La coscienza di Zeno*, Garzanti Libri S.P.A., Milano.